

УДК 811.161.2'276.6'38-112
DOI: 10.31891/2415-7929-2021-21-4

ГЕРАЩЕНКО О. М.
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

НА МАРГІНЕСІ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ: ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЛЬСЬКІ ВПЛИВИ У ФОРМУЛЯРІ «РУСЬКИХ» ПРИВІЛЕЙНИХ ГРАМОТ

*У статті розглядаються впливи польського документа на формули «руських» привілейних грамот, виданих на Україні в середині XVI – першій половині XVII ст., у частинах частинах *inscriptio*, *promulgatio*, *salutatio*, *sanctio*, *datum*, *subscriptio*. Звернено увагу на прийом синонімічної ампліфікації, що був відомий і раніше в «руських» актах, а під польським впливом продовжує широко застосовуватися в діловій мові зазначеного періоду.*

*Ключові слова: формуляр, *inscriptio*, *promulgatio*, *salutatio*, *sanctio*, *datum*, *subscriptio*, історична стилістика української мови, польський вплив, «руські» привілейні грамоти.*

GERASHCHENKO O.
V. N. Karazin Kharkiv National University

ON THE OUTSKIRTS OF LINGUISTIC STUDIES: TO THE ISSUE OF POLISH INFLUENCES ON THE FORMULAS IN RUTHENIAN PRIVILEGE DEEDS

*The study of the links between the style of Ruthenian deeds from the second half of the 16th – mid 17th centuries and their Polish counterparts just began in Ukrainian historical linguistics. Thus, this paper aims to analyse the role of Polish acts and act language in the development of certain linguistic formulas in the Ruthenian privilege deeds from the second half 16th – mid 17th centuries. The sections of *inscriptio*, *promulgatio*, *salutatio*, *sanctio*, *datum*, and *subscriptio* are in the research focus. At the stylistical level, in Ukraine, the Ruthenian privilege deeds were proved to clearly follow the Polish documents possibly due to the expansion of the Polish document and the language which was compulsory and prestigious among educated people. The influence manifests in the following: the deeds where the *inscriptio* has a list of addressees became typical; the *promulgatio* goes after the *inscriptio*; the *salutatio* gets Polish-like linguistic formulas and – if this section appears – there is no *promulgatio*; the new prohibition formulas in the *sanctio* as well as the absence of *corroboratio* and vice versa; the establishment of formula sequence in the *datum* as well as the fixation of three date variants (short, medium, and expanded), and the modification of the *datum* formulas according to the Polish pattern; the Ruthenian deed *subscriptio* cogently influenced by the Polish document (inter alia, king's Latin signatures, Polish pattern of Ruthenian signatures); the presence of some clichés (not related to the certain clauses) either formed according to the Polish pattern or used in the Ruthenian acts with expansion of such patterns; the support of verbal amplification as a mean of stylistic precept.*

*Key words: formulars, *inscriptio*, *promulgatio*, *salutatio*, *sanctio*, *datum*, *subscriptio*, historical stylistics of the Ukrainian language, Polish influence, Ruthenian privilege deeds.*

Постановка проблеми. Структура й формуляр «руських» документів, виданих на Україні в середині XVI – першій половині XVII ст. (коли більшість українських земель опинилася у складі Речі Посполитої) вивчаються передусім істориками, що працюють у галузі дипломатики, і, як не прикро, ці документи опинилися на узбіччі мовознавчих студій. Ще менше цікавлять дослідників польські впливи у стилістиці «руських» грамот зазначеного періоду, хоч загальновідомо, що тогочасна літературна «руська» мова зазнавала колонізації на всіх рівнях її структури (хіба що за винятком графічного).

Аналіз останніх джерел. Вивчення польських впливів у діловій «руській» мові другої половини XVI – середини XVII ст. має довгу історію, і зараз можна говорити про певні здобутки в цій царині. Останнім часом з'явилися роботи І. Давиденка, В. Мойсієнка, І. Царалунги, у яких досліджуються фонетичні, лексичні, морфологічні полонізми в українських ділових пам'ятках указаної доби [1; 2, с. 32–40; 3; 4]. Особливо плідно в цьому напрямку працює В. Титаренко [5–10]. М. Мозер наголошує на польському впливі у «руських» документах XVI – XVII ст. на різних мовних рівнях, найбільше – на синтаксичному й лексичному [11, с. 58–69].

Утім на сьогодні в українському історичному мовознавстві існує обмаль робіт, присвячених впливам польських стилістичних зразків на українські офіційно-ділові пам'ятки часів Речі Посполитої. Ми б сказали, що наразі спостерігаємо фактично лише початки вивчення зв'язків стилю «руських» дипломів другої половини XVI – середини XVII ст. зі стилем тогочасних польських документів [12, с. 241–245; 2, с. 32, 37, 40].

Відтак мета поданого дослідження – проаналізувати роль польських актів і польської актової мови у розвитку певних формул «руських» привілейних грамот другої половини XVI – середини XVII ст. Привілейними грамотами ми називаємо офіційні акти, які надавали привілеї в широкому значенні – дарували нерухоме майно, землі, передавали певне право фізичним та юридичним особам, застерігали старі права, надавали пільги, звільняли від податків, суду тощо [13, т. I, с. 407-408; 14, т. II, с. 6, 9–13].

Виклад основного матеріалу. Ми зосередимо увагу на частинах *inscriptio*, *promulgatio*, *salutatio*, *sanctio*, *subscriptio*. Про польські впливи в інших частинах «руських» привілейних грамот указанного періоду дав. іншу нашу роботу [12, с. 243–245].

З другої половини XVI ст. з'являється дедалі більше «руських» актів, в інскриптивній частині яких перераховуються адресати, до 60-их років XVI ст. *inscriptio* такого типу є винятковим. В основному інскриптивні формули мали тоді короткий вигляд: *всімь, которымъ того треба* [1388 р., 15, с. 82], *нынѣшнимъ напотомъ будучимъ* [1560 р., 16, ч. 5, т. 1, с. 28]. Нам відомий лише один приклад із переліченими адресатами, що датується 1492 р.: *всімъ тымъ, которымъ бы была потреба, ижъ всимъ особомъ, шляхтѣ, бояромъ и кметемъ...* [16, т. II, с. 120]. Зростання кількості «руських» грамот із розширеним *inscriptio* можна пояснити впливом польськомовних документів, у котрих подібне *inscriptio* траплялось дуже часто – пор. «рус.» *Всім вовець и кождому зособна, так духовного и свѣтского стану и заволянь людемъ, велможнымъ, врожонымъ шляхетнымъ, княземъ, паномъ...* [1570 р., 17, т. I, с. 179] і пол. *wszystkim wobec u kaźdemu zosobna: starostom, podstaroscziem, dzierzawczom, xiazetom, panom u rycerstwu na ukrainie: ruskiey, kijowskiey, wolynskiey, podolskiey u braclawskiey mieszkaiaczem...* [1580 р., 18, ч. 3, т. 1, с. 12].

Під впливом польськомовних ділових зразків у «руських» документах стає звичайним явищем відсування *promulgatio* в постпозицію інскриптивної клаузулі (тоді як до середини XVI ст. нормативною була препозиція – за чеським взірцем) – пор. «рус.» *княземъ, паномъ воеводамъ, каштеляномъ, маршалкомъ... также войтомъ, бурмистромъ, райцомъ, лавникомъ, в мѣстѣхъ нашихъ... мешкаючимъ. Ознаймуемъ вамъ.* [1596 р., 16, т. IV, с. 132], ... *всімъ вовець и кождому зособна, кому бы одно о томъ вѣдаты належало, ознаймуемъ* [1605 р., 16, т. I, с. 34] і пол. *Wszem wobec u kaźdemu osobliwie w miastach miasteczkach/ u we wśich tak Duchownych iako u Swieckich/ Urzędom przelozonym u innym poddanym naszym...* *Oznaumujemy* [1578 р., 19, sygn. 4029].

Через наслідування польських прикладів у «руських» привілейних грамотах другої половини XVI ст. з'являється *salutatio*, формули цієї частини також скальковані з польських кліше. Аналогічно до польських актів у «руських» дипломах із наявною салютативною клаузулою, як правило, відсутня *promulgatio* – пор. «рус.» *вишем вовець и кождому зь особна, которого кольвекъ стану и достоенства людемъ рыцерскимъ, упрійме и верне намъ милымъ, ласку нашу королевскую. Упрійме и верне намъ милье, ижъ...* [1596 р., 18, ч. 3, т. 1, с. 84–85] і пол. *Wszystkim w obec u kaźdemu zosobna... uprzejmem u wiernem nam milem Laske nasze, krolewską. Uprzejmie u wiernie nam mili!*... [1596 р., 18, ч. 3, т. 1, с. 12].

У *sanctio* з'являються формули заборони на зразок *подъ ласкою нашою* [1596 р., 17, т. I, с. 226], *для ласки нашої* [1596 р., 16, т. IV, с. 137], *маєть быти карани* [1613 р., 18, ч. 3, т. 1, с. 202] – пор. пол. *podlaską naszą* [1593 р., 20, sygn. 4008], *dla łaski naszej* [1613 р., 18, ч. 3, т. 1, с. 192], *karany być ma* [1622 р., 18, ч. 5, т. 1, с. 137].

Так, як і в польських документах, у «руських» дипломах після середини XVI ст. за наявного *sanctio* звичайно була відсутня короборативна частина і навпаки: перед *corroboratio* санкційна клаузула, як правило, не трапляється.

У *datum* усталюється порядок його складових: датовальна формула, місце видання документа, час видання. Можна виокремити три основні варіанти позначення часу видання акта, які, очевидно, утворилися за польськими взірцями:

а) розширений – *дна... року от нароженѣна сына божего тысяча пѣтсотъ семдесѣтого, а панована нѣго чтырѣдѣстого перъвиого* [1570 р., 21, с. 147] – пор. пол. *dnia szesnastego miesiąca lipca, roku od Narodzenia Bożego połtora tysięcy sześćdziesiątego, a koronowania naszego roku czterdziestego* [1569 р., 18, ч. 5, т. 1, с. 24];

б) середній – *лѣта Божого нароженѣя тысяча пѣтсотъ осмѣдѣсятъ девятого, мѣсяца Іюля 27 дня* [1589 р., 16, т. IV, с. 26] – пор. пол. *roku od narodzenia Pańskiego tysiąc pięćset pięćdziesiąt szóstego, miesiąca stycznia dziewiątego dnia* [1556 р., 18, ч. 5, т. I, с. 57];

в) короткий – *року 1612, мѣсяца Августѣ 28 дня* [1612 р., 16, т. IV, с. 26] – пор. пол. *msca lutego trzynastego dnia roku tysiąc sześćset dwudziestego dziewiątego* [1629 р., 21, с. 228]. Інколи слово *мѣсяца* відсутнє: *року 1595 августа 31 дня* [22, с. 205] – пор. пол. *siodmego dnia Aprila, roku tysiąc szesc set trzydziestego* [18, ч. 3, т. 1, с. 297].

Замість *лѣта* починає активно функціонувати *року* – відповідно до польського зразка.

Датовальні формули найчастіше мають вигляд *Писанъ, рідше – Данъ*. Відповідно до польськомовних зразків *datum* у них відсутня початкова підсилювальна частка *a* (на відміну від «руських» грамот XIV – середини XVI ст., де вона є типовою) – пор. *Pisan w Warszawie...* [1556 р., 18, ч. 5, т. 1, с. 57], *Dan w Warszawie...* [1570 р., 19, sygn. 3941].

У *subscriptio* «руських» актів вплив польського документа чи не найсильніший. Король свої «руські» доплони підписував так, як польські, – латиною: *Sigismundus Augustus, rex* [1568 р., 18, ч. 5, т. 1, с. 64], *Sigismundus Rex* [1612 р., 16, т. IV, с. 431]. Королівський підпис «руською» мовою був радше винятком, ніж правилом: *Жикгимонт кроль* [1592 р., 17, т. 1, с. 239]. Багато «руських» актів (не дипломів) мали польськомовні *subscriptio*: *Hrehori Yzapowicz hetman i wszitko rycerstwo Zaporozskie* [1606 р., 18, ч. 3, т. 1, с. 153], *Alexander ks. Slucki ręką swą* [1589 р., 16, т. IV, с. 19].

«Руські» підписи своєю формою відповідали польським. У них звичайно вказувалося у називному відмінку ім'я/прізвище та титул/посада тих осіб, котрі підписували документ (ними могли бути не тільки адресант/адресанти, а й канцелярист, що складав документ, або лише цей останній); король зазначав ім'я й титул – пор. subscriptio з польських актів: *Wladislaw rex. Marcián Tryzna referendarz u pysarz* [1640 р., 23, с. 222], *Marcyanna Grzybowska Podczaszyna Hurska* [1557 р., 19, sygn. 2147], *Sigismundus Rex. Paulus Koszuczky* [1597 р., 18, ч. 3, т. 1, с. 46] і з «русських» актів: *Sigismundus Rex. Остафей Воловичь, пробоиц троцкій, писарь и референдарь* [1612 р., 16, т. IV, с. 432], *Жикгимонтъ кроль. Матіаш Петроконскій* [1592 р., 17, т. I, с. 239], *Матей Савицький писарь* [1568 р., 18, ч. 3, т. 1, с. 6]. Власне, схожі subscriptio трапляються ще в «русських» грамотах XV – першої половини XVI ст.: *Янушко писарь* [1495 р., 24, с. 54], *Sigismundus rex. Остафей Конецъ, маршалка и писарь* [1507 р., 17, т. I, с. 33]. Вочевидь, другий з наведених варіантів утворився за польським зразком, чого не можна сказати про перший, оскільки в ньому не зазначено родового найменування/прізвиська канцеляриста, як у латинських підписах. Загалом же субскриптивна частина не була типовою для тогочасних «русських» актів., отже, саме польським впливом слід пояснити поширення згаданих вище «русських» subscriptio.

Часто в «русських» підписах середини XVI – середини XVII ст. трапляються формули на кшталт *рукою власною, рука власна*. Здається, вони скальковані з польських субскриптивних кліше *ręka własną, ręka własna* (← лат. *manu propria*) – пор. пол. *Kiryk Ruzynski własna ręka* [1585 р., 18, ч. 7, т. 3, с. 291], *Roman porowicz, pisarz pulkowny, ręka własną* [1637 р., 31, с. 181] і «рус.» *Феодоръ Богушь, войскій е.к.м. рукою власною* [1596 р., 16, т. IV, с. 128], *Михайло архієпископ, рука власная* [1594 р., 16, т. IV, с. 79], *Иванъ Янчинскій, власною рукою* [1550 р., 17, т. I, с. 129].

Можна навести приклади не закріплених за певними клаузулами штампів, на яких позначився вплив польських ділових кліше:

а) утворених за польським взірцем: *цале... и ненарушене* [1598 р., 17, т. I, с. 280] – пор. *wcale u nieparuszenie* [1590 р., 18, ч. 3, т. I, с. 29], *з(вык)лоє послушеньство* [1611 р., 17, т. II, с. 68] – пор. *w zwykłym posłuszeństwie* [1620 р., 18, ч. 7, т. 3, с. 61], *злаца, звлаца* [1570 р., 17, т. I, с. 68] – пор. *złaszcza* [1570 р., 18, ч. 7, т. 2, с. 7];

б) уживаних і раніше, у ділових пам'ятках кінця XIV – першої половини XVI ст., але потім (з другої половини XVI ст.) часто вживаних у «русських» актах через опертя на поширені польські канцеляризми (очевидно, маємо тут справу з термінами, функціонування яких підтримувалося польським зразком): *повинность* [1551 р., 17, т. I, с. 132] – пор. пол. *powinności* [1630 р., 18, ч. 3, т. 1, с. 300], «рус.» *повинность* [1459 р., 25, с. 93; 26, с. 287]; *пожитками* [1592 р., 16, т. IV, с. 51] – пор. пол. *pożytkami* [1636 р., 23, с. 84], «рус.» *пожытками* [1322 р., 15, с. 21]; *маетностями* [1569 р., 17, т. I, с. 165] – пор. пол. *majątności* [1618 р., 18, ч. 3, т. 1, с. 258], «рус.» *маетностей* [1498 р., 15, с. 20].

Як і в «русських» грамотах XIV–XV ст., у польських актах при творенні формул часто використовувалася вербальна ампліфікація (що було поширеним і в латиномовних документах): *napomiaty i zadamy* [1593 р., 18, ч. 3, т. 1, с. 45], *w krziwdach a doległosciach* [1570 р., 19, sygn. 3941], *we wszystkich punktach, Clausuach u Artykulach* [1635 р., 19, sygn. 2328]. Цей прийом продовжує широко застосовуватися і в «русських» актах другої половини XVI – середини XVII ст.: *великіє а незносные кривды и шкоды* [1570 р., 17, т. I, с. 178], *при... всихъ правах, свободах и вольностяхъ* [1570 р., 17, т. I, с. 170], *нарушити и касовати* [1619 р., 27, с. 70]. Зауважмо принагідно, що вербальна ампліфікація було типовою й для конфесійного стилю тогочасної української літературної мови, що зауважили Л. Гонтарук (вона пише про тавтологічні конструкції) та Ю. Кашета [28, с. 100; 29, с. 158, 159, 167, 168], і теж була поширеною там не без польського впливу [28, с. 100].

Після Люблінської унії королівські акти, котрі видавалися для «русських» земель, дедалі рідше писалися «по-русски», хоч згідно з привілеями Сигізмунда-Августа для Київщини, Брацлавщини і Волині мовою діловодства мала б бути саме «русська». Загальновідомо, що 1571 року київська шляхта склала петицію до короля, у якій скаржилася на те, що документи надсилаються до неї польською мовою [30, с. 137]. Однак на Україні невпинно поширювалося польське право з польськими канцеляріями [30, с. 466], отже, життя вимагало від місцевих освічених верств писати документи по-польському. Навіть запорозькі гетьмани й полковники могли видавати польськомовні акти [17, ч. 3, т. 1, с. 334–335; 31, с. 180, 182–184]. Чи не тому, що деякі писарі просто вже не вміли писати «русською» мовою?

Висновки. Наш аналіз формуляра «русських» привілейних грамот другої половини XVI – середини XVII ст. свідчить: на стилістичному рівні цих ділових пам'яток помітний виразний вплив польських зразків, що, очевидно, був наслідком поширення польського документа й польської мови на Україні, обов'язковості її знання та високого престижу серед українських освічених верств. Цей вплив виявляється:

- у поширенні дипломів із inscriptio з переліком адресатів;
- у перенесенні promulgatio після інскрипції;
- у появі salutatio з формулами на польський кшталт і за умови введення цієї частини – звичайно відсутності promulgatio;
- у нових санкційних формулах заборони, наявності sanctio за відсутності corroboratio й навпаки;

- в усталенні порядку формул частини datum, стабілізації трьох варіантів позначення дати (короткого, середнього, розширеного), переробці датувальних формул на польський триб;
- у subscriptio «руських» дипломів, де вплив польського документа було найбільш відчутно: латинські підписи короля, польська модель «руських» підписів, функціонування формул на кшталт *рукою власною, рука власна*;
- у не закріплених за певними клаузулами штампам, що або утворилися за польським взірцем, або продовжували вживатися в «руських» актах через подібність до польських зразків;
- у підтримці вербальної ампліфікації як стилістичної настанови.

Література

1. Давиденко І. Полонізми у «Волинських грамотах XVI століття». URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/76988/36-Davydenko.pdf?sequence=1> (дата звернення: 27.02.2021).
2. Мойсієнко В. М. Акти Житомирського уряду кінця XVI – початку XVII ст. – важливе джерело вивчення тогочасної української літературно-писемної мови. Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р. – 1635 р. Підгот. до вид. Мойсієнко В. М. Житомир: Полісся, 2004. С. 5–41.
3. Царалунга І. Польські мовні запозичення у староукраїнських текстах Виживівської актової книги. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/42975041.pdf> (дата звернення: 27.02.2021).
4. Tsaralunga I. Polonizmy fonetyczne w ukraińskich zabytkach urzędowo-kancelaryjnych XIV – XV w. Актуальні проблеми філології та перекладознавства: збірник наукових праць. 2020. № 20. С. 5–10.
5. Титаренко В. Вплив польської мови на фонетичну систему староукраїнської ділової мови (на матеріалі пам'яток XVI–XVII ст. північноукраїнського ареалу). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/14977/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F5.pdf> (дата звернення: 27.02.2021).
6. Титаренко В. Іншомовний вплив на морфологічний рівень староукраїнської ділової мови XVI – XVII ст. (На матеріалі актових книг північноукраїнського ареалу). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/14974/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F2.pdf> (дата звернення: 27.02.2021).
7. Титаренко В. М. Лексика іншомовного походження в північноукраїнських пам'ятках XVI – XVII ст.: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Житомир, 2007. 31 с.
8. Титаренко В. Мовні особливості староукраїнського перекладу вироку Сигізмунда III. *Slavia Orientalis*. 2020. Т. LXIX. № 1. С. 107–120.
9. Титаренко В., Ящук Л. Полонізми в Кременецькій земській книзі 1578 року. Українська полоністика. 2020. Т. 17. Вип. 1. С. 19–26.
10. Титаренко В. Фонетичні та морфологічні риси польської мови в привілеях Київському міському магістратові. Українська полоністика. 2019. Т. 16. Вип. 1. С. 33–38.
11. Мозер М. Руська (білоруська та українська) мова середньої доби: загальна перспектива. Причинки до історії української мови. За заг. ред. С. Вакуленка. Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2008. С. 55–74.
12. Геращенко О. Становлення формуляру українських гетьманських універсалів. Впливи польські. *Slavia Orientalis*. 1996. Т. XIV. № 2. С. 237–248.
13. Полонська-Василенко Н. Історія України. Київ: Либідь, 1992. Т. 1. 558 с.
14. Чубатий М. Огляд історії українського права. Історія джерел та державного права. Записки за викладами на тайнім українським університеті у Львові в рр. 1920–1923. Мюнхен, 1947. Ч. 2. 175 с.
15. Грамоти XIV ст. Упор. М. М. Пешак. Київ: Наукова думка, 1974. 255 с.
16. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург, Т. 1–4. 1846–1851.
17. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографическою комиссиею. Санкт-Петербург, Т. 1–2. 1863–1892.
18. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, состоящей при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Киев, 1863–1905. Ч. 3–7.
19. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Zbiór dokumentów pergaminowych.
20. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Zbiór dokumentów papierowych.
21. Торговля на Україні. XIV – середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянщина. Київ: Наукова думка, 1990. 405 с.
22. Грабовецький В., Гавриленко В. Невідомий універсал і найдавніша козацька печатка гетьмана Григорія Лободи з 1595 р. Середні віки на Україні. Київ, 1971. Вип. 1. С. 204–208.
23. Генеральне слідство про маєтності Стародубського полку. Збірник історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії наук. 1929. № 65. Т. 1. 522 с.
24. Українські грамоти XV ст. Підготовка тексту, вступна стаття і коментарі В. М. Русанівського. Київ: Наукова думка, 1965. 163 с.

25. Розов В. Українські грамоти XIV–XV вв. Київ, 1928. 128 с.
26. Cymbalisty P. Ukrainian Linguistic Elements in the Russian Language, 1680–1780. London, 1991. 436 p.
27. Генеральне слідство про маєтності Лубенського полку. Збірник історико-філологічного відділу Всеукраїнської Академії наук. 1931. № 65. Т. 4. 201 с.
28. Гонтарук Л. Характер запозичень із польської мови в українську XVI – першої половини XVII ст. Проблеми слов'янознавства. 2004. Вип. 54. С. 78–103.
29. Кашета Ю. В. Засоби передачі слов'яноноруського синтаксису у «простій» мові варіанта Мелетія Смотрицького (риторичний аспект): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова. Харків, 2007. 221 с.
30. Огієнко І. Українська літературна мова XVI-го ст. і український Крехівський Апостол. Варшава, 1930. Т. 1. 520 с.
31. Возз'єднання України з Росією. Документи і матеріали: у 3 т. Москва: Видавництво АН СРСР, 1953. Т. 1. 584 с.

References

1. Davydenko I. Polonizmy u «Volyns'kykh ghamotakh XVI stolittja». URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/76988/36-Davydenko.pdf?sequence=1> (data zvernennja: 27.02.2021).
2. Mojsijenko V. M. Akty Zhytomyr's'kogo urjadu kincja XVI – pochatku XVII st. – vazhlyve dzherelo vyvchennja toghochasnoji ukrajins'koho literaturno-pysemnoji movy. Akty Zhytomyr's'kogo ghrods'kogo urjadu: 1590 r. – 1635 r. Pidghot. do vyd. Mojsijenko V. M. Zhytomyr: Polissja, 2004. S. 5–41.
3. Caralunga I. Poljski movni zapozychennja u staroukrajins'kykh tekstakh Vyzhiviv's'koho aktovoji knyhy. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/42975041.pdf> (data zvernennja: 27.02.2021).
4. Tsaralunga I. Polonizmy fonetyczne w ukraińskich zabytkach urzędowo-kancelaryjnych XIV – XV w. Aktualni problemy filologhiji ta perekladoznavstva: zbirnyk naukovykh pracj. 2020. № 20. S. 5–10.
5. Tytarenko V. Vplyv poljs'koho movni na fonetychnu systemu staroukrajins'koho dilovoji movy (na materialy pam'jatok XVI–XVII st. pivnichnoukrajins'koho arealu). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/14977/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F5.pdf> (data zvernennja: 27.02.2021).
6. Tytarenko V. Inshomovnyj vplyv na morfologhichnij rivenj staroukrajins'koho dilovoji movy XVI – XVII st. (Na materialy aktovykh knygh pivnichnoukrajins'koho arealu). URL: <http://eprints.zu.edu.ua/14974/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F2.pdf> (data zvernennja: 27.02.2021).
7. Tytarenko V. M. Leksyka inshomovnoho pokhodzhennja v pivnichnoukrajins'kykh pam'jatkakh XVI – XVII st.: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrajins'ka mova. Zhytomyr, 2007. 31 s.
8. Tytarenko V. Movni osoblyvosti staroukrajins'koho perekladu vyroku Syghizmunda III. Slavia Orientalis. 2020. T. LXIX. № 1. S. 107–120.
9. Tytarenko V., Jashuk L. Polonizmy v Kremenec'kij zems'kij knyzi 1578 roku. Ukrajins'ka polonistyka. 2020. T. 17. Vyp. 1. S. 19–26.
10. Tytarenko V. Fonetychni ta morfologhichni rysy poljs'koho movy v pryvilejakh Kyjiv's'komu mis'komu maghistratovi. Ukrajins'ka polonistyka. 2019. T. 16. Vyp. 1. S. 33–38.
11. Mozer M. Rusjka (bilorus'jka ta ukrajins'ka) mova serejnoji doby: zaghal'na perspektyva. Prychynky do istoriji ukrajins'koho movy. Za zagh. red. S. Vakulenko. Kharkiv: Kharkiv's'ke istoriko-filologhичне tovarystvo, 2008. S. 55–74.
12. Gherashhenko O. Stanovlennja formuljaru ukrajins'kykh ghetjmans'kykh universaliv. Vplyvy poljs'ki. Slavia Orientalis. 1996. T. XIV. № 2. S. 237–248.
13. Polons'jka-Vasylenko N. Istorija Ukrajiny. Kyjiv: Lybidj, 1992. T. 1. 558 s.
14. Chubatyj M. Oghljad istoriji ukrajins'koho prava. Istorija dzherel ta derzhavnogo prava. Zapysky za vykladamy na tajnim ukrajins'kim universyteti u Ljvovi v rr. 1920–1923. Mjnkhen, 1947. Ch. 2. 175 s.
15. Ghamoty XI st. Upor. M. M. Peshhak. Kyjiv: Naukova dumka, 1974. 255 s.
16. Akty, odnosyashchiesya k istorii Zapadnoj Rossii, sobrannye i izdanye Arheograficheskoyu komissieyu. Sankt-Peterburg, 1846–1853.
17. Akty, odnosyashchiesya k istorii Yuzhnoj i Zapadnoj Rossii, sobrannye i izdanye Arheograficheskoyu komissieyu. Sankt-Peterburg, T. 1–2. 1863–1892.
18. Arhiv Yugo-Zapadnoj Rossii, izdavaemyj Vremennoyu komissieyu dlya razbora drevnih aktov, sostoyashchej pri Kievskom, Podol'skom i Volynskom general-gubernatore. Kiev, 1863–1905. Ch. 3–7.
19. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Zbiór dokumentów pergaminowych.
20. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Zbiór dokumentów papierowych.
21. Torghivlja na Ukrajini. XIV – seredyna XVII stolittja. Volynj i Naddnipro'ns'kij. Kyjiv: Naukova dumka, 1990. 405 s.
22. Ghrabovec'kyj V., Ghavrylenko V. Nevidomyj universal i najdavnishja kozac'ka pečatka ghetjmana Ghryghorija Lobody z 1595 r. Serejni viky na Ukrajini. Kyjiv, 1971. Vyp. 1. S. 204–208.
23. Ghenral'ne slidstvo pro majetnosti Starodub's'kogo polku. Zbirnyk istoriko-filologhичного viddilu Vseukrajins'koho Akademiji nauk. 1929. № 65. T. 1. 522 s.
24. Ukrajins'ki ghamoty XV st. Pidghotovka tekstu, vstupna stattja i komentari V. M. Rusaniv's'koho. Kyjiv: Naukova dumka, 1965. 163 s.
25. Rozov V. Ukrajins'ki ghamoty XIV–XV v. Kyjiv, 1928. 128 s.
26. Cymbalisty P. Ukrainian Linguistic Elements in the Russian Language, 1680–1780. London, 1991. 436 p.
27. Ghenral'ne slidstvo pro majetnosti Luben's'kogo polku. Zbirnyk istoriko-filologhичного viddilu Vseukrajins'koho Akademiji nauk. 1931. № 65. T. 4. 201 s.
28. Ghontaruk L. Kharakter zapozychenj iz poljs'koho movy v ukrajins'ku XVI – pershoji polovyny XVII st. Problemy slov'janoznavstva. 2004. Vyp. 54. S. 78–103.
29. Kasheta Ju. V. Zasoby peredachi slov'janorus'koho syntaksysu u «prostij» movi varianta Meletija Smotryc'koho (rytorychnyj aspekt): dys. ... kand. filol. nauk: 10.02.01 – ukrajins'ka mova. Kharkiv, 2007. 221 s.
30. Oghijenko I. Ukrajins'ka literaturna mova XVI-gho st. i ukrajins'kyj Krehiv's'kyj Apostol. Varshava, 1930. T. 1. 520 s.
31. Vozz'jednannja Ukrajiny z Rosijeju. Dokumenty i materialy: u 3 t. Moskva: Vydavnytvo AN SRSR, 1953. T. 1. 584 s.